

CESTE, ULICE I TRGOVI SREDNJOVJEKOVNOG DUBROVNIKA

Marija Planić-Lončarić

UDK 711.424.033(497.13 DUBROVNIK)
Izvorni znanstveni rad
Marija Planić-Lončarić
Institut za povijest umjetnosti, Zagreb,

U tekstu se iznose i originalna rješenja vezana uz nastanak i urbanistički razvitak Dubrovnika, a potaknuta i omogućena novim istraživanjima i otkrićima. Ističe se da je Dubrovnik već u kasnoantičko doba imao dva utvrđenja: jedan na južnoj klisuri i drugo uz luku i katedralu, koja su bila povezana cestama. Tijekom srednjeg vijeka, s promjenom načina života i širenjem grada koji se reguliraju Statutom množe se i ulice i trgovi u Dubrovniku, te se zaključuje da su nanovo trasirane ulice paralelne dvjema cestama kasnoantičkog grada. Razvijeno kasnosrednjovjekovno društvo formira i definira trg ispred katedrale, i Placu koja je nastala na zasutom morskome rukavcu. U oblikovanju grada, njegovih ulica, trgova i kuća sudjeluju istaknuti graditelji i kipari.

U početku, koji nam se sada barem čini početkom izgradnje gradskog područja Dubrovnika, neophodno je spomenuti ceste, koje su tek kasnije postale ulice, tj. dijelovi gradskog tkiva.

a) Nakon neočekivanog, a krasnog otkrića Josipa Stošića,¹ otkriće najranije od tri sada poznate zgrade katedrale, počelo se ubrzano razmišljati o »ranom«² gradu. Za rana utvrđenja imamo potvrdu Baslerovog² tornja, kule na dijelu južnog gradskog zida između bastiona sv. Stjepana i onog Spasitelja. No to je svakako jedan vrlo rani prethodnik onog razdoblja, koje se je naslućivalo, ali ne dovoljno jasno i izrazito.

¹ *J. Stošić*, Prikaz nalaza ispod katedrale i Bunićeve poljane u Dubrovniku, Izdanja Hrvatskog arheološkog društva, sv. 12. (»Arheološka istraživanja u Dubrovniku i dubrovačkom području«, Znanstveni skup—Dubrovnik, 1—4.X. 1984.), Zagreb 1988.

² *D. Basler*, Jedan zid stare dubrovačke tvrđave, Bertićev zbornik, Dubrovnik, 1960.

Fiskovićev³ nalaz kapitela na Gradcu, kao i onaj Dubravke Beritić⁴ na »Andriji« ukazuju vrlo jasno na postojanje ranokršćanskih sakralnih gradnji. Važno je spomenuti i to da prema veličini i izgledu kapitela možemo ustanoviti vrijednost ove kasnoantikne arhitekture. Što se pak tiče gradskog tkiva ovog ranog grada, zanimljivo se još jednom prisjetiti zaključka Lukše Beritića⁵ koji spominje smjer protezanja Strossmayerove ulice, kao i njoj okomite ulice od Domina, te ih veže uz odjeke antičkog planiranja naselja.

Najčvršći i najjasniji je, međutim, Prelogov⁶ stav koji izvodi osnovu planiranja središnjeg dijela Dubrovnika u dvjema saobraćajnicama koje izlaze iz najkoncentriranijih jezgri ranog naselja. To su ulica od Domina, koja ide u smjeru sjever—jug i povezuje utvrđenje na južnim klisurama s prelazom preko uskog dijela močvarne zone, i Ulica od Puća, koja povezuje zapadni predio gradskog okružja s upravnim središtem (castrumom). Slijedi Stošićev⁷ nalaz obrambenog zida na Bunićevoj poljani. Njegov smjer sjever—jug i malo skošen prema istoku ponavlja liniju ulice od Domina, kao i linije ostalih uličnih poteza koji postoje zapadno od zida. U ovom istraživačkom razdoblju, vrlo je zanimljiv stav Igora Fiskovića⁸ koji ukazuje na dva stupa jedne terase u ulici Dante Alighieri. Stupovi su vrlo lijepo klesani, otmjeni, pripadaju ranokršćanskom razdoblju i upozoravaju na predio, gdje su nađeni, na predio zapadnog izlaska iz ranog grada.

Uz takav način razmišljanja vežem jake ostatke nekadašnje izlazne ceste, ceste⁹ koja vezuje upravni čvor smješten uz luku sa zapadnim predgrađem i dalje širim okolnim prostorom ranog grada. Ostaci ovog poteza su jasni, veliki i spomenuti su kao postojeći u tekstu Statuta 1272. godine. To su: ulica za Rokom, ili u Statutu spomenuta via Omnium Sanctorum, pa prema istoku Hlidičina, Prolazna i Gučetićeva ulica. Izgleda da je na tu liniju bila vezana i Kriva ulica u svom istočnom dijelu. Spomenuta ulica išla je preko današnje Gundulićeve poljane prema luci. U jednom dijelu cestu samo zamišljamo, povezujemo, no ona tamo ne postoji. To je dio od Pracatove do ulice Lučarice. Ovaj podatak izgleda svjedoči o njenom ranom postojanju, o ranom trasiranju. U međuvremenu mnogo se toga dogodilo, što moguće opravdava njeno zamiranje u istočnom kraku. Da li taj prekid možemo vezati za pregradnje¹⁰ na najranijem objektu katedrale kad je zgrada bila izvan funkcije. U svakom

³ C. Fisković, Starokršćanski ulomci iz Dubrovnika, Starinar, Nova serija, knj. IX—X Beograd 1958/59.

⁴ D. Beritić, Još jedan kasnoantikni kapitel u Dubrovniku, Peristil 5, Zagreb 1962.

⁵ L. Beritić, Urbanistički razvitak Dubrovnika, Zagreb 1958.

⁶ M. Prelog, Dubrovački statut i izgradnja grada (1272—1972), Peristil 14—15, Zagreb 1971—1972.

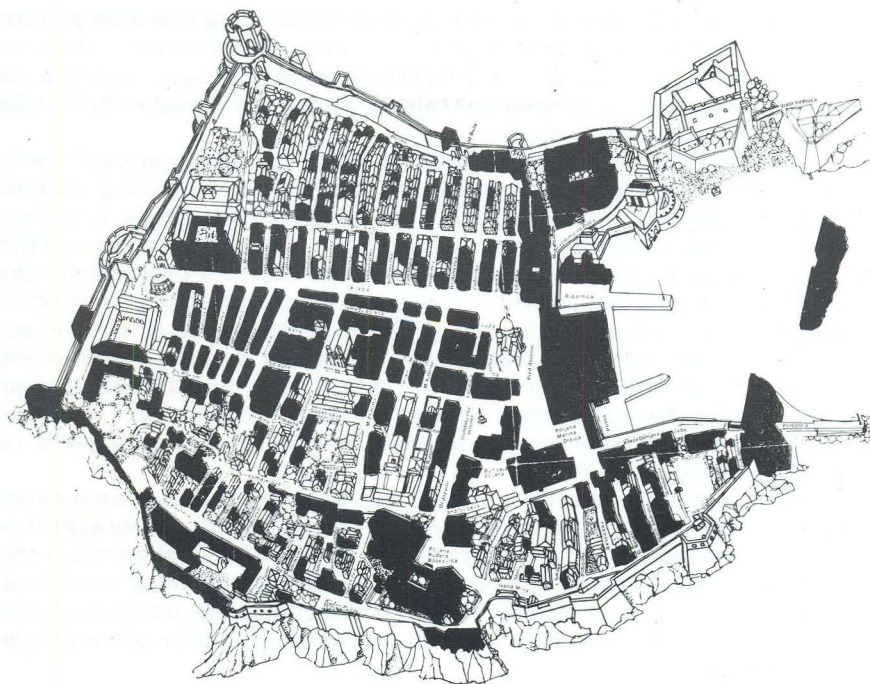
⁷ J. Stošić, Je li Dubrovnik još stariji?, Vjesnik

⁸ I. Fisković, Srednjovjekovna skulptura u samostanu Male braće, Samostan male braće u Dubrovniku, Zagreb—Dubrovnik 1985, 465—495.

⁹ M. Planić-Lončarić, Osnovna škola »Miše Simoni« — tekst u elaboratu sanacionih zahvata, Zagreb 1984.

¹⁰ J. Stošić, Istraživanja, nalazi i problemi prezentacije pod katedralom i Bunićevom poljanom, Obnova Dubrovnika 1979—1989.

Plan Dubrovnika

slučaju izgradnja zapadnih gradskih zidina smanjuje učestalost njenog korištenja. Ulica od Puča smještena nešto sjevernije, bliža gradskim vratima od Pila,¹¹ na novom zapadnom zidu preuzima glavni promet koji ide u smjeru istok—zapad. Ona krajem 13. stoljeća postaje glavna okosnica ovog smjera. Velika cesta, međutim, još životari tokom tog stoljeća. Njena veza sa zapadnim predgrađem ostvarena je preko uskih vrata gradskog zida koja se spominju u tekstu Statuta. Tokom sljedećih stoljeća ostaci ove ceste, sastavljeni od manjih uličnih poteza različite širine, postaju samo odteretni dijelovi za najvažniju ulicu središnjeg dijela Dubrovnika, Ulica od Puča — *via comunis*.

Ono, međutim, što se nazire u čitavom spletu prijedloga i nalaza, to je viđenje jednog vrlo zanimljivog kasnoanatičkog grada, a u nikojem slučaju samo zbijega zaplašanih ljudi. Razdoblje 6. stoljeća, doba jake bizantske vlasti s velikom željom obnavljanja velike države, ima ovdje svoje svjedoke. To su prvenstveno dva utvrđenja, jedno na mjestu izvidnice, na najvišem dijelu klisurastog otoka, drugo uz pogodnu luku. Jedno i drugo utvrđenje ima svoje izlazne, ili prilazne ceste, koje ih vezuju

¹¹ L. Beritić, *Utvrđenja grada Dubrovnika*, Zagreb 1955.

s izvangradskim područjem. Vjerujem da je jedna cesta ona koja prolazi uz crkvu Domina, ranije Svih Svetih (Omnium Sanctorum)¹² i koja na svojim izlaznim dijelovima ima prateća groblja.¹³ Druga, okomita na nju, susreće se s njom kod istog sakralnog objekta, te u nastavku (Široka ulica) prelazi močvarni rukavac.

Gradovi ovog razdoblja unutar istočnog rimskog carstva¹⁴ često posjeduju jake ceste koje se ne brane velikim zidem oko cijelog naselja, a brane se, međutim, jakim utvrdama najvažniji objekti grada. U slučaju Dubrovnika (Ragusia) utvrđenje uz luku štiti i katedralu i sijelo uprave (castrum). Prostor koji povezuje jedan i drugi objekt s prostorom luke predstavlja najraniji trg grada — u našem današnjem poznavanju prostora. Da li je kasnoantički zid, koji je Stošić pronašao na Bunićevoj poljani, uz postojeći prolaz—vrata imao i slične na neotkopanom dijelu zida, teško je ustvrditi, no bilo bi to vjerojatno. Tada bi velika cesta smjera istok—zapad prolazila liniju obrane na svom putu do luke, isto kao što bi Ulica od Puča izlazila iz vrata castruma, što se u regulacijama 13. stoljeća često spominje.¹⁵

Odjek antičkog planiranja, koji postoji u ovom kasnoantičkom naselju, svakako je okomito trasiranje dviju najvažnijih saobraćajnica. Taj način uvjetovao je daljnju izgradnju u središnjem dijelu srednjovjekovnog naselja, izgradnju vrlo ranu za tipove naselja ovog razdoblja. Tek različiti razmaci paralelnih uličnih poteza pokazuju udaljenost uzora, kao i zaposjedanje različito velikih terena po različito jakim grupama pridošlih ljudi.¹⁶

b) Male, krivudave, vrlo uske ulice ranosrednjovjekovnog Dubrovnika dio su njegovog tkiva. Kao što je kasnoantički grad u svom posljednjem snažnom rastu imao prodor velikih cesta u okolno područje i cestama kao sponama vezivao svoje utvrde, tako se sada grad uvlači u svoj prostor i brani. Opsada Arapa i druge teškoće¹⁷ vremena uvjeto-

¹² »Iz teksta regulacije proizlazi da je u 13. stoljeću crkva Svih Svetih (»Domino«) ispod vrata starog grada bila čvrsto središte oko kojega su se razdvajale i spajale komunikacije«. *M. Prelog*, n.dj.

¹³ Postojanje ranokršćanskog sarkofaga u franjevačkom samostanu u Dubrovniku. *I. Fisković*, Nav. dj. (8).

¹⁴ *D. Bošković*, Arhitektura srednjeg veka, Beograd 1957; *C. Mango*, Byzantine architecture, New York, 1976; *P. Mijović*, Gradovi i utvrđenja u Crnoj Gori, Beograd—Ulcinj 1975; *M. Kovačević*, Budva — Stari grad, Pogledi 3—4, Split 1988; *A. Deanović*, Historičke gradine i tvrđave u Dalmaciji, Arhitektura 109—110, Zagreb 1971; *Ž. Rapanić*, Arheološka istraživanja nakon potresa i počeci Dubrovnika, Obnova Dubrovnika 1979—1989.

¹⁵ »...Et via que est ante portam castris et vadit inter domum Sergii et Vitalem Glede, vadit recte sub tibus puteum comunis, qui consueverat vocari puteus de Čercua, vadit inter ipsum puteum et viridarium ecclesie Omnium Sanctorum, et vadit ad viam comunis, que descendit prope dictam ecclesiam Omnium Sanctorum.« (Statuta Ragusii, Liber V. caput XLI — Monumenta historico—juridica Slavorum Meridionalium. Vol. IX, Liber statutorum Civitatis Ragusii Ed. *V. Bogišić* et *C. Jireček*, Zagabriae MCMIV. Pag. 110—111).

¹⁶ Tekst regulacije 1296. godine donosi kod prosijecanja Ulice od polača širinu terena koji su bili u vlasništvu pojedinih obitelji. (*L. Beritić*, n. dj., Urbanistički...)

¹⁷ *J. Tadić*, Dubrovnik od postanka do kraja XV. stoljeća, Historija naroda Jugoslavije, Zagreb 1953.

vale su zatvorenost, introvertiranost. U dijelu grada izgrađenom na južnim klisurama, kao i u dijelovima središnjeg ravničarskog dijela Dubrovnika, postoje ostaci takvih uličnih poteza. Pa i njihovi današnji nazivi opisuju njihov izgled. To su Grbave, Krive ulice. Povijene linije, vrlo kratkog toka, one najčešće obilaze neke eliptoidne stambeno—gospodarske grupacije¹⁸ gradskog prostora. Uskoća ulica postaje još veća kad se one na pojedinim dijelovima zatvaraju na gornjoj razini, zatvaraju nadsvođenjem. Primjeri središnjeg dijela ulice kneza Krvaša ili cijeli potez ulice od Pustijerne,¹⁹ ili pak one Androvićeve, pokazuju taj način. Zidine su skupe, život u gradu je skučen,²⁰ iskorištava se svaki mogući prostor, a stanovnika ima mnogo. Nadsvođenja uličnih dijelova spajaju suprotno smještene kuće, spajaju ih načinom nastanjenih mostova. Ulice su u ovom razdoblju vrlo često rovovi²¹ na razini prizemlja grada. Postoje i nadsvođeni, kontrolirani prolazi između zgrada javne namjene. Lijep primjer navodi Milorad Medini²² u ulici koja postoji između Kneževe utvrde i gradskog skladišta—Fontika.²³ Ulice su ipak najčešće kontrolirane najmoćnijim vlasnicima stambeno—gospodarskih jezgri. Znači moć ovih »gradskih« feudalaca nije zadržana samo na prostoru njihovog stanovanja kao i ljudi koji zavise o njima,²⁴ ona se proteže i na okolni rubni dio.

Način privatizacije dijelova javnog prostora je različit. Osim nadsvođenja ulice, izgrađuju se prilazne stepenice na ulici. Stepenice se izgrađuju u svom prvom kraku na javnom prostoru te se time štedi unutrašnji prizemni dio kuće koja ima već svoju namjenu. To je najčešće skladište. Konačno grad je od svog osnutka i trgovački te su prostori za uskladištenje robe neophodni. Na višim dijelovima kuća postoje u to vrijeme najrazličitiji istaci koji isto tako prostor objekta oslobađaju nekih dijelova, kao što su prostori ognjišta, ormara i dr. Iako su mali, uski istaci na zidu kuće doprinose povećanju privatnog prostora, dok javni znatnije smanjuju. Zanimljivo je da u ovom razdoblju ne postoje novi trgovi,

¹⁸ *M. Planić-Lončarić*, Planirana izgradnja na području Dubrovačke Republike, Zagreb 1980.

¹⁹ *N. Grujić*, Dubrovnik—Pustijerna, Istraživanja jednog dijela povijesnog tkiva grada, Radovi Instituta za povijest umjetnosti 10, Zagreb 1986.

²⁰ *E. Guidoni*, La città Europea, Milano 1978.

²¹ Vrlo zanimljiv prostor takvog prolaza u blizini luke postoji u liniji »sub varicos« paralelnoj kasnijoj ulici Kneza Damjana Jude, vidi: *L. Beritić*, n. dj. Urbanistički ...; *N. Grujić—K. Horvat—I. Tenšek*, Pustijerna — pretpostavke za revitalizaciju, Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske 10, 11. Zagreb 1984/85.

²² U ovom prolazu postoji kuća Simona Monachia 1350. godine, vidi: *M. Medini*, Starine dubrovačke, Dubrovnik 1935.

²³ Prilazi između javnih zgrada ili u unutrašnje dijelove takvih objekata vrlo su česti općenito u ovom razdoblju. Vrlo zanimljiv prijedlog za rješenje jednog od njih (androna između crkve sv. Marka i Duždevog dvora u Veneciji) donosi *R. Ivančević*, Prilozi problemu interpretacije djela Jurja Matejeva Dalmatinca, Radovi Instituta za povijest umjetnosti, 3—6, Zagreb 1979—82.

²⁴ O zavisnim ljudima, robovima srednjovjekovnog razdoblja koji žive u Dubrovniku i obrađuju zemlju svog gospodara u okolnom području, vidi: *J. Lučić*, Prošlost dubrovačke Astoreje, Dubrovnik 1970.

zajednički otvoreni prostori su unutarnja dvorišta²⁵ stambenih blokova. Posve je jasno da su i ona nečija lična svojina te je lako zamisliti život uz njih. Između ulice i dvorišta postoji uski prilaz na čijem su početnom dijelu vrlo često vrata, a ponekad i kuća—kula. Jedan od najljepših između do danas očuvanih primjera ovakve organizacije gradskog prostora je onaj s tri²⁶ prilaza koji povezuju unutrašnje tkivo velikog pravokutnog bloka s okolnim ulicama. Dva prilaza se zovu: Pečarica i Tmušasta ulica, treći je nedavno otkopan u prostoru vrta uz Gučetićeve ulicu. Da bi mogli bolje zamisliti privatnu ulicu ranosrednjovjekovnog Dubrovnika, navodim podatak da su ovi prilazi, uz koje su izgrađene kuće, na pojedinih dijelovima uži od jednog metra.

Život²⁷ na trgovima i ulicama Dubrovnika u razdoblju razvijenog, visokog srednjeg vijeka je izuzetno bujan, slobodan. To je prostor Općine kasnije Grada Republike okružen vlastitom okolicom kojom upravlja, koju organizira. Čitav grad je branjen jakim zidinama

²⁵ Za stambene zone Venecije vidi: *S. Muratori*, *Studi per una operante storia urbana di Venezia*, Palladio I—II, Roma 1959; *E. R. Trincanato*, *Venezia minore*, Milano 1948.

²⁶ *M. Planić-Lončarić*, *Zajednički prostori stambenih zona srednjovjekovnog Dubrovnika*, Radovi Instituta za povijest umjetnosti 12, Zagreb 1990.

²⁷ Navodim nekoliko zgoda iz zapisa kancelarije Dubrovnika:

Fol. 136'

517. Tučnjava. Die XVIII octubris (1284). Coram domino comite et juratis iudicibus Vitale Bincole et Grubessia de Ragnana et Marino de Pesegna.

C. Martolus de Octaleç juratus de ueritate dicenda, qui conquestus fuit dicens: »Ego stabam in platea de foris. Et uenit Stoiannus riparius et accepit mihi capellum de capite per uim et percussit me cum manibus«. Interrogatus de testibus, respondit: »Phylippus de Vitalioçe et Dragossius de Costa et Petrus Volcii de Batalo«. — Absolutus.

Item Phylippus de Vitalioçe juratus ut supra, interrogatus dixit: »Ego uidi quod dictus Stoiannus accepit unum capellum de capite dicti Martoli et tenebat capellum cum manu. Et dictus Martolus similiter tirabat ad se cum manu. Nec uidi quod unus percuteret alium«.

Item Dragossius de Cosa juratus ut supra, interrogatus dixit ut dictus Phylippus.

Item Petru de Batallo juratus dixit ut dictus Phylippus.

783. Prodaja kuće. Die VI iullii (1296). C. Xurmanus preco communis, de mandato domini comitis ad petitionem ambarum parcium preconiauit locis solitis, quod Rade uxor quondam Jacobi de Luca, consenciente filio suo, vendidit Martinusio Geruasii de Martinusio domum suam de petra cum omnibus suis pertinenciis pro yperperis DC. Que confinat a parte leuantis cum domo Michaelis Ragnane, a parte ponentis cum via communis, a parte tramontane cum domo de lignamine dicte Rade, et a parte austri cum Martolo Tudisii. Unde etc.

Fol. 77

400. Prijava krađe. Die quatro aprilis (1285.) Coram domino comite et juratis iudicibus Grubessia de Regnana et Marino de Pesegna.

C. Magister Symon barberius juratus de ueritate dicenda, qui conquestus fuit dicens: »Ego steti die lune de sero cum Nicholao pictore, et fui cenatus cum eo. Et steti usque post tercium sonum campane ad eundum ad stacionem meam. Et quando fui in stacione, inueni quod capsella mea, cum omnibus rebus que erant intus, erat mihi furtiue accepta. Sed nescio quis acceperit mihi dictas res«. Interrogatus cuiusmodi res erant in capsella, respondit: »Decem ratoria, duo paria de forficibus, unum quorum erat cum uagina et aliud sine

Model grada, sredina XV. stoljeća — kip sv. Vlaha (foto — K. Tadić)

uagina. Item tenalie cum fercentis et una capsula de buso. Item unum carne-
rium de panno cum uno pectine intus. Item unum speculum de Veneciis et
unus lapis ad acuendum cum vagina. Item unum par de lançetis cum duobus
ferra ad minuendum sanguinem. Item una caseluça de busa ad cenendum
ferra ad minuendum sanguinem. Item unus maleus de ferro, due pecie parue
de sapone. Item unus saculus parvus in quo erant V solidi grossi et nouem de-
narii de Veneciis parui. Et dictus saculus erat in uno cyroteca. — Pro nichilo
(Spisi Dubrovačke kancelarije, knj. III — Zapisi notara Tomazina de Savere
1284—86. Diversa cancellariae II—1284—86. — Zapisi notara Aca de Titullo
1295—97. — Diversa cancellariae III—1295—97. Pripremio i prepisao dr J. Lu-
čić, Zagreb 1988.)

sagrađenim od kamena. Obrti su razvijeni, pomorska trgovina, kao i osobito ona kopnena. Iako zatvoren zidinama, grad je otvoren suradnji, poslovanju, susretu. Ovi veliki pravci vidljivi su u svakom detalju, u svakom malom dijelu gradske površine. A sve počinje jačanjem komunalne vlasti, prevlasti zajedničkog nad individualnim, što se najjasnije očituje u tekstu Statuta iz 1272. godine.

Tako javni, komunalni prostori postaju zaista javni i slobodni. To osobito vrijedi za ulične poteze smjera istok—zapad koji su računani kao važniji, prometniji. Odredbe Statuta, kao i one kasnijih regulacija vežu se na poteze dviju saobraćajnica, dviju cesta kasnoantičkog grada. I dok tekst Statuta u većini slučajeva spominje neke ulice (npr. Lučaricu ili Pracatovu) kao već postojeće,²⁸ tekst regulacije uvodi nove ulice koje, međutim, u središnjem dijelu grada imaju paralelan tok s onim ranijih razdoblja. Kraj 13. stoljeća u regulaciji iz 1296. godine donosi i čitav niz novina čija je svrha skršiti vladavinu pojedinih obitelji na dijelovima gradskog prostora. Tako trasirane nove ulice prolaze kroz stambeno-gospodarske vlasteoske jezgre,²⁹ one prolaze kroz njihova tkiva, zajednička dvorišta. U doba dok je većina objekata izgrađena u drvu, to je jednostavnije izvesti.

Kao što Statut donosi ranije običajno pravo u nekim svojim dijelovima, tako su i ulični potezi vezani na kasnoantičke ceste, izgrađeni ranije, vrlo vjerojatno već u toku 11. i 12. stoljeća. Međutim, unutar ove ortogonalne ulične mreže središnjeg dijela Dubrovnika postoje sve do kraja 13. stoljeća zatvorene vlasteoske stambeno—gospodarske jezgre. One su pravokutne i pravilne, različite u obliku od onih eliptoidnih ranosrednjovjekovnih, no isto tako njima jednake u organizaciji unutrašnje površine. Tek se regulacijom 1296. godine uz prosjek novih ulica uvodi i novi tip³⁰ gradske kuće. Ukida se hijeratska podjela (bolja pozicija i veličina) uvodi se uz novotrasiranu ulicu jednako velika kuća u svim primjerima.

I kao što su kuće jednake, isto su i ulice na općinskim terenima Prijekog i biskupskom terenu između samostana sv. Klare i Široke ulice. Razvijeni grad, obzirom na onaj raniji, ima mnogo ulica u odnosu na objekte. Većina ulica je šira od ranijih krivudavih i uskih. Ulice su ravne, samo ponekad malo zavijene. Vlasteoske jezgre »otvaraju« se ne samo zbog novih ulica, nego i zbog izgradnje objekata javne namjene. Tako novoizgrađeni zvonik i krstionica³¹ katedrale nastaju u 14. stoljeću unutar prostora Vukasovićeva bloka. Tom prilikom je spomenut i Vukasovićev zid, koji je prema Stošićevom mišljenju kasnoantički zid utvrde-

²⁸ »... et via venit a porta de Mençi, vadat sicut vadit usque ad Campum; (Statuta Ragusii, Liber V, caput XLI).

²⁹ »... Que quidem via transeat inter territorium monasterii s. Marie de Melita et domum Ursacii Cereve et intret per portam hedifficatam in muro, per quam intratur ad territoria illorum de Gondula, et taliter discutat usque ad murum civitatis veteris! (Statuta Ragusii, Liber VIII, caput LVII).

³⁰ *M. Prelog*, n.dj.; *M. Nodari-Krstelj*, Dubrovačka stambena arhitektura XV. i XVI. stoljeća, »Dubrovnik« 4, Dubrovnik 1979.

³¹ *C. Fisković*, Prvi poznati dubrovački graditelj, Dubrovnik 1955.

nja otkopan nedavno na Bunićevoj poljani. Na središnjem dijelu Vukosovićeve bloka, na liniji srušenog zida iz 5, odnosno 6. stoljeća, te povrh groblja uz zapadnu stranu katedrale, formiran je tako u 14. stoljeću važan sakralni trg — Platea st. Mariae Maioris.

Uz nove ulice smjera sjever—jug, kojih ima sada najviše, formiraju se i dodatne, uzdužne u smjeru istok—zapad. Jedna od njih je Ulica između polača s južne strane velike Place, a druga na sličnoj udaljenosti sa sjeverne strane.³² Širina novih ulica uvijek se navodi, ona longitudinalnih je šira. Unutar sekstercija sv. Nikole najvažnija je ulica Prijeko. Ulica je prije izgradnje zidina vrlo vjerojatno postojala kao tranzitni pravac (Župa—Gruž), približivši se na ovom dijelu morskom rukavcu. Predromaničke crkvice sv. Luke, sv. Nikole, te sv. Andrije u predgrađu Pila prate njen tok. Najvažniji javni prostor srednjovjekovnog Dubrovnika, koji je to ostao i do danas, svakako je Placa. Ova ulica — trg³³ na mjestu nekadašnje močvare, morskog plićaka postaje tokom 14. stoljeća prava kičma grada. Prelog ukazuje na njenu izrazitu važnost: »Koristeći stanje stvoreno požarom, kao i veću slobodu akcije u još neizgrađenim dijelovima grada, gdje je zemljište bilo općinsko vlasništvo, ova regulacija dosljedno provodi ortogonalni sistem organizacije gradskog prostora u kojem je već očito prisutna glavna osovina čitavog grada: Placa. Gradnja objekata na stranama te velike ulice—trga započet će doduše tek u drugom desetljeću XIV stoljeća, no da nije zamišljena daleko ranije, ni jedna ni druga regulacija grada ne bi imale pravi smisao. I zato veliki rad na planskoj izgradnji grada i završava postepenom izgradnjom obiju strana Place, koja se odvija tokom čitavog XIV stoljeća.«³⁴

U sljedećem stoljeću Placa dobiva opremu,³⁵ dobiva svoje akcente. Onofrio della Cava izgrađuje u zapadnom i istočnom kraju česme. Velika česma, slično kao krstionica katedrale, poligonalnom masom zauzima četvrtasti trg obrubljen zidinama i objektima samostana. Mala česma uz nišu arsenala dio je opreme istočnog ljevkastog kraja Place. Uz lužu³⁶ i ranije građenu carinarnicu i crkvu sv. Vlaha ovdje postoji i gradski sat—zvonik sagrađen od domaćih majstora Grubačevića, Radončića i Utišenića. Na ovom prostoru tržnice postoji i Orlando Bonina da Milana. Gradskim vratima Placa je omeđena. Na zapadnom kraju to su vrata od Pila, na istočnom vrata carinarnice.

Uz crkvu sv. Vlaha i arsenale, Placa se veže s najranijim trgom kasnoanatičkog Dubrovnika. Taj trg, koji se u početku nalazio između sijela uprave, katedrale i izlaza u lučki prostor, dobio je kasnije i vijećni-

³² L. Beritić, n.dj.; Urbanistički ...

³³ E. Egli, *Geschichte des Städtebaues*, II, Zürich 1962; E. A. Gutkind, *Urban development in western Europe*, New York 1968.

³⁴ M. Prelog, n.dj.; M. Prelog, *Dubrovnik*, Radovi Instituta za povijest umjetnosti 1, 2, Zagreb 1972.

³⁵ C. Fisković, *Naši graditelji i kipari 15. i 16. stoljeća u Dubrovniku*, Zagreb 1947; L. Beritić, *Dubrovački vodovod*, Anali Historijskog instituta JAZU, VIII—IX, Dubrovnik 1960—61; R. Jeremić—J. Tadić, *Prilozi za istoriju zdravstvene kulture starog Dubrovnika*, Beograd 1940; M. Prelog, *Dalmatinski opus Bonina da Milana*, *Prilozi povijest umjetnosti u Dalmaciji* 13, Split 1961; I. Fisković, *Kiparstvo, Zlatno doba Dubrovnika XV. i XVI. stoljeće*, Zagreb—Dubrovnik 1987.

³⁶ Filip de Diversis, *Opis Dubrovnika* (prijevod dr I. Božić), Dubrovnik 1983.

Dubrovnik, Široka ulica

cu,³⁷ kao najvažniji prostor komunalne uprave. Prostori klaustara samostanâ,³⁸ osobito onih franjevacâ i dominikanaca, zatim ulična proširenja ispred manjih crkvenih građevina te hospitala,³⁹ bolnica, ubožnica predstavljaju isto javne prostore srednjovjekovnog Dubrovnika. Prostori izvan zidina grada, a u njihovoj blizini, kao što je lučki dio, te dio uz vrata od Ploča, kao i onaj uz gradska vrata od Pila, pripadaju važnim javnim prostorima srednjovjekovnog Dubrovnika. Uvučeni dijelovi luke⁴⁰ uz kneževu utvrdu, kasniji dvor na južnom dijelu, te dio ribarnice u blizini carinarnice na sjevernom dijelu spadaju u najživlje prostore grada ovog razdoblja. U središnjem dijelu postoje arsenali i predio brodogradilišta.

³⁷ C. Fisković, Barokni urbanistički zahvat sred Dubrovnika, Anali 19–20, Dubrovnik 1982.

³⁸ A. Badurina, Sakralna arhitektura, Zlatno doba Dubrovnika XV. i XVI. stoljeće, Zagreb—Dubrovnik 1987.

³⁹ L. Beritić, Ubikacija nestalih građevinskih spomenika u Dubrovniku, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 10, Split 1956.

⁴⁰ L. Beritić, Dubrovački graditelj Paskoje Miličević, Split 1948; C. Fisković, Neobjavljeno djelo Jurja Dalmatinca u Dubrovniku, Anali 1, Dubrovnik 1952.

Prostor izvan gradskih vrata od Ploča veoma je važan kao mjesto ishodišta i povratka sviju koji su bili vezani uz kopnenu trgovinu, dok je uvjetno nazvan trg pred zapadnim gradskim vratima bio mjesto susreta svih koji su bili vezani uz proizvodni rad manufaktura⁴¹ izgrađenih na prostoru Pila. Izgradnja jakih zidina grada tražila je lagan pristup fortifikacionom obruču, tako nastaju »ulice vojne namjene«, kao što je bila Ulica ispod Mira u južnom dijelu grada. U toku 14. stoljeća počinje popločenje⁴² ulica i trgova, koje se izvodi opekom i kamenim pločama. U toku 15. stoljeća ostaci drvenog grada nestaju, izgrađen je čvrsti kameni grad.

Usporedno s rastom grada i njegovim prodorom na prateće područje dograđuju se i upotpunjuju unutrašnji prostori, majstori—obrtnici se grupiraju u pojedine dijelove, osobito predjela Prijeko. Tu su njihovi dućani, obrtnički prostori radionica, metalske struke su u blizini carinarnice (zlatari, kovači). Uz državne magazine stanuju i djeluju Židovi⁴³ (Žudioska ulica). Uz postojeće zgrade, osobito na trgu⁴⁴ Prid dvorom i na Placi, postoje mali drveni dućani prikazani na modelu grada koji drži sv. Vlaho (danas u istoimenoj crkvi), spominjani često u spisima kancelarije. Inače jaka trgovačka ulica bila je i ona stara Ulica od Puća, koja se zove i Cipelarska, a neki dućani postojali su i u Ulici između polača.

I da zaključimo javni prostori ranosrednjovjekovnog Dubrovnika razlikuju se po bitnim karakteristikama od istih prostora kasnoanatičkog grada, koji opet jednom od svojih prostornih zamisli veže izgradnju mnogostruke mreže ulica planiranog grada razvijenog srednjeg vijeka. Ono što, međutim, upotpunjuje ovaj zaključak, to je raznolik i bujan život na kvalitetnim prostorima ovog slobodnog grada.

⁴¹ *D. Roller*, Dubrovački zanati u XV. i XVI. stoljeću, Grada za gospodarsku povijest Hrvatske, knj. 2, Zagreb 1951.

⁴² *Filip de Diversis*, n.dj.; (O ljepoti zidina i kula, o broju vrata i o popločanim ulicama — Gl. III... Gradska Placa, pristojno široka prema veličini grada koji je nalik na izduženu školjku, sva je popločana opekama. Isto tako su popločane i sve glavne ulice, kao i ulice i kale u Mlecima)

⁴³ *J. Tadić*, Jevreji u Dubrovniku do polovine XVII. stoljeća, Sarajevo 1937; *B. Stulli*, Židovi u Dubrovniku.

⁴⁴ *B. Rudofsky*, Streets for people, New York 1964; *P. Zucker*, Town and square, New York 1970.

PUBLIC ROADS, STREETS AND SQUARES
IN MEDIEVAL DUBROVNIK

Marija Planić-Lončarić

The late antique city, built in one part of the present-day Dubrovnik originated in the period of great Byzantine conquest and restauration of their empire. Many scholars took part in researches on the early period of the city, among them Josip Stošić must be mentioned, since his discovery of the earliest of three cathedrals and fortifications near the cathedral has confirmed all the earlier suppositions. In Byzantine times the city had two strong fortifications, a fortress on the southern cliff and the fortified administrative centre near the port and the cathedral. Two big roads leading from the city connected those fortifications with the surrounding territory. One was running to the sea strait (later the streets od Domina and Široka), while the other is supposed by the author to have been vertically lying on the port with the surrounding territory to the est (present-day streets Za Rokom, Hlidina, Prolazna, Gučetić and once the part of Kriva street).

Turbulent, dangerous Middle Ages conditioned a different way of living when all the inhabitants tended to fortify themselves. They lived in densely built city nucleuses, surrounded by narrow streets. Some parts of these streets were privatized (steps in front of the houses, vaults, protruded house walls), while other parts were owned by the richest people of the city (for instance blind passages, public courtyards in business and residential parts of the town).

In the late Middle Ages when the communal authority was established, Dubrovnik was a free city-state. Common authority was put above the individual one that prevailed in earlier times. With the Statute from 1272 and with a series of later regulations, especially in 1276 an extension of the city was planned. The street net was parallel with two streets of the late antique city. The city Statute mentions the existence of some streets from this orthogonal pattern which must have been connected with the good, well-cared for roads of the original settlement during 11th and 12th centuries. Now houses of similar type were built for merchants, seamen and craftsmen, mostly in the part of the city called Prijeko along numerous newly planned streets.

Prosperous mediaeval city fortified by strong walls gradually built its most important streets and squares, in the first place its oldest square that connected the administrative centre in the port with the Cathedral and Placa, built over the filled up sea strait. The city centre was paved and new buildings were no longer made of wood but of stone. Two fountains were built by Onofrio della Cava on two extremes of the Palaca, while the local craftsmen Grubačević, Radončić and Utišenović made the clock-tower. By the loggia, on the market place, Orlando's statue was erected near the church of St. Vlaho, the patron saint of the city. Numerous shops made of wood, huddled by buildings flanking the Placa and in the vicinity of Duke's palace, fontik (customs office) and arsenal.

The port and the area in front of the city gates from Pile to Ploče lay outside the mediaeval city.